

8. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret

Trade in the East Mediterranean in the 8th Century

Yazar

Pamela Armstrong*

Çeviren

Alper GEÇER

Bu bildiri, 8. yüzyılda Bizans ticaretini tanımlayan işaretleri öncelikle arkeolojik kanıtlara ve özellikle de seramiklere dayanarak belirlemeye çalışmaktadır. Genel kabul gören tablo, Akdeniz dünyası sisteminin MS 700 civarında ya da bundan kısa bir süre önce parçalanmış bölgesel sistemlere ayrılmasıdır¹. Aşağıdaki alıntı tarihçinin, arkeoloğun yazılı kaynaklar bakımından yetersiz bir dönemi anlamadaki katkısı hakkındaki görüşlerini bildirir:

...imparatorun halkının 7. yüzyılının ortalarından itibaren çömlekçilik için ne kullandıkları çok belirsizdir. Taşralarda çömlekçiliğin çok uzun süre yapılmadığı ya da kullanılmadığı sonucuna varmak kesinlikle yanlış olur fakat gerçek şu ki arkeologların görmezden gelebilmiş olmaları, düşük kaliteli yerel olarak üretilen kaba malların varlığına işaret ediyor ve tüm bunlar yüzyıllarca süren üretimin

* Pamela Armstrong, Senior Reseach Fellow in Byzantine Cultural History and Dean of Degrees, pamela.armstrong@campion.ox.ac.uk

¹ As demonstrated in B. Ward-Perkins, *The Fall of Route and the End of Civilization* (Oxford 2005).

ortadan kalkması ve uzun mesafeli ticaret ağının sona ermesi anlamına geliyor².

Bu ifade arkeolojinin ortaya koyduğu tarihsel bir durumun adil bir değerlendirmesi gibi görünmektedir; kuşkusuz arkeoloğun tutumunun doğru bir değerlendirmesidir. Arkeologlar, taşralarda hiç çömlekçiliğin yapılmadığı bunun yerine yoğun bir şekilde ticaretin yapıldığını gösteren kanıtları gözden kaçırdılar. Aşağıdaki iddia, ticaret hayatının hayati halkaları olan 7-9. yüzyıllardaki önemli seramik gruplarının kronolojisinde temel bir kusur olduğu gözlemine yol açan yaklaşık 7. yüzyıl kırmızı astarlı mallarının bir incelemesine dayanmaktadır³. Sorunun niteliği açıklığa kavuşup yeni bir kronoloji önerdikten sonra, bu dönemde “yeni” ticaret modelleri sonuçlarının bizim anlayışımız üzerindeki etkilerinin bir ön araştırması tarihsel yansımaları ile sunulmuştur.

Kronolojiyi detaylı olarak tartışmadan önce, seramiklerin farklı tiplerinin farklı nedenlerden dolayı ticaretinin yapıldığı unutulmamalıdır. Ticaretle ilgili en yaygın kap olan amfora, sadece ticaret eşyası için bir kaptı. İster ince Roma Sigilataları olsun ister Haçlı döneminin renkli sırlı seramikleri olsun toplu olarak üretilen sofrta takımlarının, baharatlar ya da ipekler gibi bazı değerli fakat hafif ağırlıktaki eşyalara eşlik etmek için geminin ihtiyaç duyduğu para kazandırma dengesinin bir şekli olması muhtemeldi. Sofra takımları kendi başlarına alınıp satılsaydı, daha kapalı formlarıyla karşılaşmayı beklemeliydik. Açık formlar bir bakıma kapalı formların yapmayacağı boşlukları doldurmak için düzenli bir şekilde istiflenir. En iyi sofrta takımlarının bazıları, özellikle İslami ürünler, kendi içsel cazibeleri için alınıp satılabilir. Fakat genellikle, sürekli olarak kendi menfaatleri için alınıp satılan çömlekçilik sınıfı ateşe dayanıklı yemek pişirme kaplarıydı: onların üretimi son

² M. Whittow, *The Making of Orthodox Byzantium* (Berkeley, 1996), 91.

³ Bu makale, Balbura yüzey araştırmasındaki (Likya) Geç Roma çanak-çömleklerinin Xanthos'taki katedral bazilikasından çıkarılan çömleklerin yayınlanmasına hazırlıktır. Yardımları ve destekleri için J.J. Coulton ve J. P. Sodini'ye minnattarım. Peter Megaw başkanlığında Baftaki Saranda Kolonisi'nde yapılan kazılara katılım, Likya'da bulunan pek çok ürünün kimliğinin tanımlanmasına yardımcı oldu.

derece teknik çömlükçiliğe ve elverişli killerin kaynaklarına dayalı özel bir işlemdi.

Bu yorum için başlangıç noktası Kıbrıs Kırmızı Astarlı Malların (Cypriot Red Slip Ware) kronolojisi ile ilgilidir. Hayes tarafından *Geç Roma Çömlükçiliği*'nde Cypriot Red Slip Ware (CRS) verilen bu isim ve önceden Geç Roma D ya da Kıbrıs Geç Roma Malları olarak bilinen bu mallar, Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde Kıbrıs'ta bulunan en yaygın ince mallardır⁴. Önemli bir derecede, 1950'lerde meydana gelen Kıbrıs Arkeolojik kazıları sırasında adanın her yerinde bulunmuştur⁵. O zamanlar Kıbrıs'ta üretildiği düşünülüyordu ve herhangi bir üretim yeri bulunmamasına rağmen yapının bilimsel analizi ve bu sonuçların jeolojik araştırma sonuçları ile olan korelasyonu, CRS'nin Baf bölgesinde bir yerde üretildiğinin genel olarak kabul edilmesi sonuca yol açtı⁶. Fakat üretilen CRS fırınlarının konumu, tam olarak Pisidia (Isparta-Burdur çevresi)'da Attaleia (Antalya)'nın yaklaşık 75 km kuzeydoğusunda ve Perge'den çok uzakta olmayan Pednelissos (Antalya-Serik) şehrinin topraklarında tespit edilmiştir⁷. 1995'te Perge, CRS'nin daha önce orada bulunan çok çeşitli tanımlanmamış mal formlarına dayanarak üretildiği yer olarak ileri sürülmüştü⁸. Doğulu ülkelerde çalışan arkeologlar gibi buradaki seramikler için aşağılayıcı olmayan *Geç Roma Roma D Malları* adını devam ettirmek en iyisi olabilirdi.

⁴ Hayes, Pottery, 371-86; Supplement (London, 1980), 528-9.

⁵ Unfortunately, few of the results were extensively published, though information was regularly recorded in Archaeological Reports.

⁶ M. Daszkiewicz, G. Schneider and J. Raabe, 'Cypriot sigillata and Cypriot red slip wares: a comparison of technological and chemical analysis and of thin section studies', in B. Fabbri, ed., Fourth Euro Ceramics, vol. 14: The Cultural Ceramic Heritage (Faenza, 1995), 151-71; M. Rautmann, 'Neutron Activation Analysis of Cypriot and related ceramics at the University of Missouri', in H. Meyza and J. Mlynarczyk, eds., Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean: advances in scientific sti. dies. Acts of the II Nieborozo Pottery Workshop (Warsaw, 1995), 331-49.

⁷ L. Vandeput and V. Kose, 'Pisidia Survey Project 2008: research in the territory of Pednelissos', Anatolian Archaeology 14 (2008), 32-3.

⁸ N. Atik, Die Kernalnik aus den Sildthermez von Perge (Tübingen 1995), 161; followed by N. Firat, 'So-called "Cypriot Red Slip Ware" from the habitation area of Perge (Pamphylia)', RCRF Acta 36 (2000), 161-9.

CRS, ince sofra takımları olarak sınıflandırılırsalar da dış görünüşleri şaşırtıcı şekilde kötü kalitedeydiler. İnce Roma sofra takımlarının parlak kırmızı astarının yerini, düzensiz uygulanmış ince, mat, kırmızı astar almıştır. Malın en ayırt edici özelliği, dış duvarlarda ruletlemenin (dişli bir çark ile şekil vermek) dikkatsizce uygulanmasıdır: hepsi olmasa da çoğu gemi bu basit dekorasyonu sergiliyor⁹. Burada testiler ve kâseler olmasına rağmen çanaklar ya da tabaklar en yaygın şekillerdir. 1971'de LRP'de, Hayes malları bir tipolojik gelişme ile 12 formda sınıflandırdı. Buradaki tartışma konusu onun 9 numaralı formudur (fig. 11.1). Hayes, bu formu 3 tipe ayırdı: A, B ve C. Tip A'nın standart olmadığı düşünülüyordu ve 2. Form malın en erken formlarının bir tanesi ile bağlantılıydı. Onun kenar etrafındaki kısa, dalgalı, oyulmuş çizgilerle ayırt edilen 9B ve 9C formları (bkz. fig. 11.1), aşırı miktarda Kıbrıs'ta ve aşağıdaki buluntu yerlerinin araştırmalarında gösterilen Doğu Akdeniz'deki pek çok yerde yaygındır.

CRS mallarının ilk kronolojisi çok açıktır: 4. yüzyılın ortalarında ilk kez görüldü ve bu yüzyılın 3. çeyreğine kadar genel olarak Doğu Akdeniz'de dolaştı. Güvenilir bir şekilde tarihlenmiş bulguların bilinen ilk örnekleri, Güney Kıbrıs'taki Kourion (Episkopi)den 4. yüzyılın ortalarına ait kalıntılardır¹⁰. Bu mallardan iki tabak-çanak, Yassı Ada gemi enkazının MS 375 yılında batmış en erken gemilerinin masalarında kullanılıyordu¹¹. Güvenli bir arkeolojik kaynaktan en son yayınlanan (Form B) örnekler, Kuzeybatı Kıbrıs'taki Panagia Kormakiti (Koruçam) bölgesinde 8. yüzyılın ortalarına tarihlenen kapalı bir çökeltide bulunmuştur¹². CRS formlarının çeşitliliğini değerlendirirken Hayes, form 9'un MS 700'den çok kısa bir süre önce dolaşımının durduğuna inanmaktadır. İlk aşamalar için kronoloji iyi kurulmuş olsa da üretimin son aşaması sorgulanmaya ve yeniden değerlendirilmeye açıktır. Aşağıdaki bölüm, Hayes'in CRS form 9'u hakkında bilinenleri önce

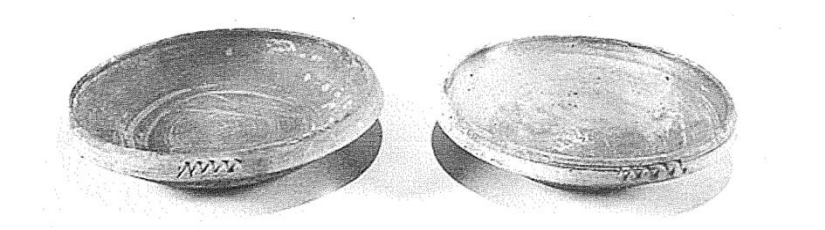
⁹ Hayes, Pottery, 371.

¹⁰ W Hayes, 'Ceramics of the Byzantine period', in E.M. Meyers, Archaeology in the Near East, vol. 1 (Oxford, 1977), 473.

¹¹ G.F. Bass and F.H. Van Doorninck, A fourth-century shipwreck at Yassi Ada', AJA 75 (1971), 34, pi. 2, figs 13a-b, 15.

¹² Archaeological Reports 1958 (1959), 34-5; Annual Report of the Director of Antiquities (Cyprus) for the year 1958, 1.9, item 23.

Kıbrıs'ta ve daha sonra Doğu Akdeniz'in genel bir araştırılmasında ayrıntılı olarak ele almaktadır.

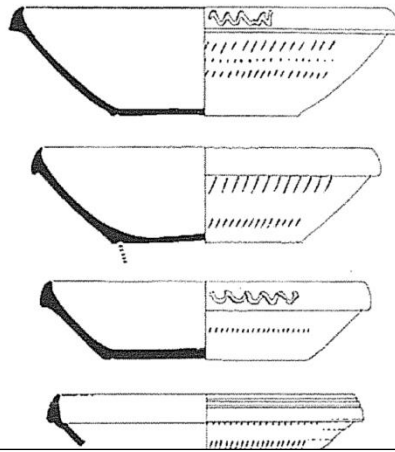
Şekil 11.1a Kornos Mağarasından Hayes'in Form 9 Kıbrıs Kırmızı Astarlı Ticaret Kâseleri

1950'lerde o zamanki eski eserler müdürü A.H.S Megaw, modern yüzey araştırmaları ile yürütülen, gelişmeye veya modern tarım yöntemlerine bağlı olarak kaybedilmeden önce mümkün olduğunca çok sayıda alanı kaydetmek amacıyla Kıbrıs Arkeolojik Araştırması'nı kurdu. Bu harita, 1955 ve 1960 arasında tanımlanan Adanın kuzeybatı bölümündeki 8. yüzyıl yerleşmeleri res. 11.2 şeklinde tekrar üretilmiştir. O sıralarda, arkeologların bulguların kökeni ve kronolojisi konusunda yardım isteyebilecekleri karşılaştırılabilir erken Bizans materyali yayınları yoktu fakat devamlı yaparak edinilen deneyim dönemin maddi kültürü hakkında detaylı bir bilgi edinilmesine yol açtı. Daha fazla kazı yapıldıkça 8. yüzyılın içlerine doğru uzanan bir kronoloji dizisi geliştirildi. Res. 11.2'deki harita, sonuçları sağlaştırdı: "Erken Bizans" olarak etiketlene ekteki metinde, "8. yüzyıl terk edilmeden önce son terk edilen, ada boyunca hissedilen belirsiz karakterli genel bir felaketin parçasıdır" yazar¹³. Her nedense 8. yüzyıl hakkındaki bu bilgi sürekli olarak gözden kaçmış ve 700'lerin sonunda kesin bir tarihte zihinlere ve geleneklere gömülmüştür.

Kıbrıs Araştırması tarafından kayıt altına alınan Erken Bizans yerleşmelerinin kronolojisinin düzeltilmesindeki en önemli atılım, yukarıda bahsedilen yerli bağlamda geniş miktarda CRS mallarının üretildiği (şek. 11.2'de konumu belirtilen) Panagia bölgesindeki bir kurtarma kazısından geldi. Kronoloji açısından önemli olanı, 742/743 yılına tarihlenen Artavastos

¹³H.W. Catling, 'An early Byzantine pottery factory at Dhiorios in Cyprus', *Levant* 4 (1972), 1.

ve Nikephoros'un gümüş sikkeleri ile beraber bulunan Hayes'in CRS form 9'unun bir Erken Bizans yapısının yıkım tortusuydu¹⁴. Bu tortu sadece bölgenin işgal tarihine yardımcı olmakla kalmadı, aynı zamanda böyle bir paranın makul bir şekilde en az 50 yıllık bir ömre sahip olduğu varsayılabileceğinden, işgal süresinin 8. yüzyılın sonların kadar uzayabileceği ihtimalini de ortaya koymuştur. Bu kazı, kırmızı cilalı malın ne kadar geç dolaşabildiğinin ilk göstergesini ortaya koymuştur.

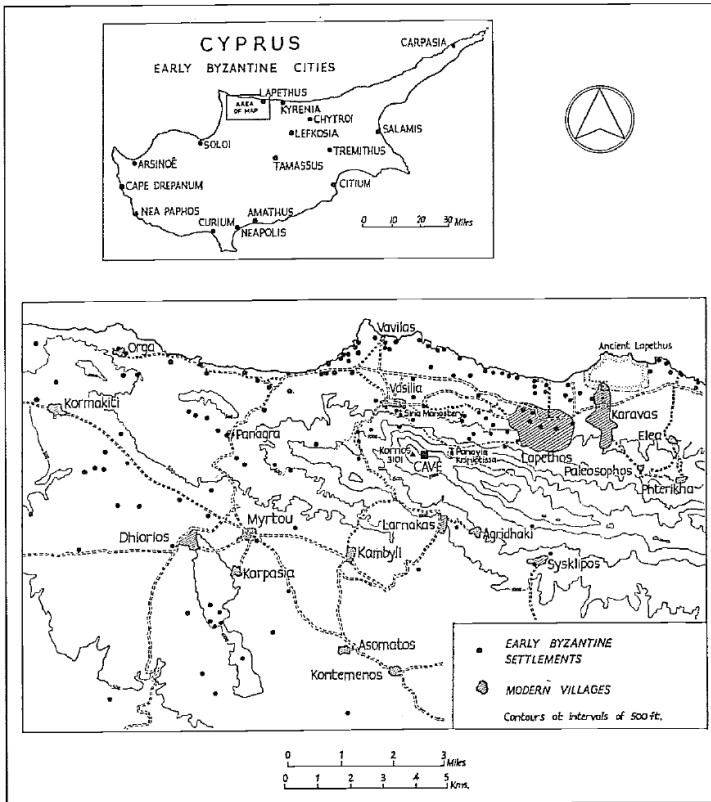

Şekil 11.1b Hayes'in 9B ve 9C formlarındaki Kıbrıs Kırmızı cilalı kâselerinin çizgi resimleri.

Panagia tarihleme kanıtları, daha sonra Kornos mağarası yakınlarında bulunan benzer materyallerin yorumlanmasına dayandırıldı. Dışarıdan sadece bir giriş olan birbirine bağlı bir dizi odalardan oluşan bu mağaranın, Siria yakınlarındaki manastır ile alakalı bir keşiş inziva yeri olduğu düşünülüyordu. İşlevi ne olursa olsun 2 tam CRS kabı ve 1 CRS malı testi dâhil mağarada çok sayıda kap bulunmuştur. Mağaradaki kaplar onları kullananlar tarafından dikkatli bir şekilde seçilerek değerlendirilmiştir: geniş yemek pişirme tenceresi mağaranın çatısından akan suyu toplamak için kurulmuştu. Buluntular arasında mevcut bağlamda özellikle ilgi çekici olan dört grup çanak çömlek bulunmaktadır.

¹⁴ Identified by A.I. Dikigoropoulos in Catling, 'Dhiorios', 79.

Bunlardan birincisi CRS mallardır: kenarında karakteristik kısa dalgalı çizgi Hayes'in form 9'unun 2 tabak-çanağı (num. 2-3) ve malların içinde nadir bir kapalı şekilli (no. 1). Tortulun tarihlenmesi ile alakalı olarak şunu söyledi: "Kıbrıs Geç Roma Mallarının kronolojisi henüz gelişiminin tam hikâyesi kadar mükemmel bir şekilde anlaşılamamıştır"¹⁵. CRS'nin 550-750 yılları arasında herhangi bir yerde tarihlenebileceği ön görülmektedir. Çünkü onun üretiminin erken aşaması o noktada tümüyle bilinmemektedir ve yukarıdaki tarih Panagia kazısı aracılığıyla elde edilmiştir.

Şekil 11.2 Kıbrıs yüzey araştırmaları tarafından tanımlananbu metinde atıf yapılan yerleri ve 8. yüzyıl köylerini gösteren Kuzybatı Kıbrıs haritası.

¹⁵ H.W. Catling and A.I. Dikigoropoulos, 'The Komos Cave: an early Byzantine site in Cyprus', *Levant* 2 (1970), 46.

Kornos mağarasındaki ikinci önemli grup, sadece 8. yüzyılda bilinen (num. 5,6,8-10) çukurlaşmış testilerdir. Filistin'deki "Ain el Jedide"den elde edilen benzer kaplar madeni para kanıtlarıyla tarihlendirildi¹⁶. Mağara grubu arasındaki üçüncüsü, Geç Roma tip 1 örneklerinden (no. 4) bir amforadır (iki kulplu küp)¹⁷. Geç Roma tip 1 örneği için son tarih genellikle 7. yüzyıl içerisinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁸. 7. yüzyıl Yassı Ada batığında bulunan amforaların şekilleri eşleşmesine rağmen belirtildiği gibi dokusu/yapısının oldukça farklı olduğu görülmektedir¹⁹. Yine de, onun tarihi bir bütün olarak Kornos mağarasının kronoloji ile ilişkilendirildiği zaman kazıcının düşüncesini etkilemiştir. Geç Roma tip 1 amforası genel olarak 2 önemli sonuç üreten çok sayıdaki modern araştırmaların konusu olmuştur: iki standart boyutta geldi ve Kıbrıs'ta bulunan çok sayıdaki yerleşmelerin yanı sıra Türkiye ve Levant'ta bulunan en az 20 yerde imal edilmiştir²⁰. Bireysel üretim merkezlerinden gelen Geç Roma tip 1 örneklerini tanımlamak kolay değildir. Yaygın Kıbrıs versiyonlarının ayrıntı edici karakteristik özellikleri genellikle krem/devetüyü ile parlatılmış/beyaz dış yüzeyi ile orta kahverengi olarak ifade edilen dokularıdır. 1950'lerdeki Kıbrıs araştırma ekibinin şekil 11.2'deki haritada bulunan pek çok yeri bu tip amforanın belirgin renkli (kırmızı toprağa karşı beyaz) gövde parçalarıyla tanınması önemlidir²¹. Fakat dokunulmamış ilk

¹⁶ Catling and Dikigoropoulos, 'Kornos Cave', 47; R.W. Hamilton, 'Note on a chapel and wine press at Ain el Jedide', Quarterly of the Department of Antiquities of Palestine 4 (1935), 116, fig. 2, a-b.

¹⁷ The terminology follows Riley's typology from Carthage: J.A. Riley, 'The Pottery from Cisterns 1977.1, 1977.2 and 1977.3', in J.H. Humphrey, ed., Excavations at Carthage 1977, conducted by the University of Michigan, vol. VI (Ann Arbor, 1981), 86-124. Tüm bibliyografya ile alakalı son araştırma için, see H. Elton, 'The economy of southern Asia Minor and LR 1 amphorae', in LRCW 1, 691-5.

¹⁸ D.P.S. Peacock and D.F. Williams, *Amphorae and the Roman Economy* (London, 1991),

¹⁹ Catling and Dikigoropoulos, 'Kornos Cave', 47.

²⁰ Likya, Pamfilya, kuzey Suriye, Kilikya, Rodos ve Kıbrıs kıyılarında bu tip amfora üreten 20 fırın yeri tespit edilmiştir: J.Y. Empereur and M. Picon, Ege amforalarının üretimi: alan ve laboratuvar araştırmaları, in R.E. Jones and H.W. Catling, eds., *New Aspects of Archaeological Science in Greece* (Athens, 1988), 223-48; J.Y. Empereur and M. Picon, 'Les regions de production d'amphores imp'riales en Mediterranee orientate', in *Amphores Romaines et Histoire Economique: dix ans de recherche* (Rome, 1989), 239, map on fig. 18 for Cypriot production sites.

²¹ Catling and Dikigoropoulos, 'Kornos Cave', 47, note following catalogue entry 4.

örnekler, Kıbrıs mağarasında bulundu. Paphos (Baf)'a yakın Geç Roma tip 1 amforalarının Kıbrıs fırın yerleşmelerinden bir tanesi 2000 yılında kazıldı ve 7. yüzyıl boyunca çalıştırıldığı kandiller aracılığıyla tarihlendirilerek gösterilmiştir²². 8. yüzyıl kandilleri bulunmasında rağmen, 9b ve 9c formlarının CRS parçalarının yanı sıra açıkça ve dürüstçe atıfta bulunulan bir dipnotta üretimin 7. yüzyılın sonlarına doğru durdurulduğu ve 700 tarihinin silinmez karakterini ortaya çıkardığı sonucuna varılmıştır²³. Girit'in kuzeydoğu sahilinde bulunan Pseira adacığında kesin bir şekilde 8. yüzyıla tarihlenen bir kaynaktan yer alan diğer bir Geç Roma tip 1 amforası, Yunan adalarında bulunan 7-9. yüzyıla ait seramiklerin genel bir araştırmasında sunulmuştur²⁴. Son zamanlarda, Anadolu'nun güneybatı kıyısında bulunan Limyra (Finike/Antalya)'da bulunan 8. yüzyıl bağlamındaki Geç Roma 1 amforalarının diğer örnekleri yayımlanmıştır²⁵. Sakız Adası'ndaki bir Emporion'da bulunan 9. yüzyıla ait bir Geç Roma 1 amforası bile vardır²⁶. 802 ve 806 yıllarına tarihlenen iki sikke ile birlikte zirvedenki kalenin zemin deposundan ortaya çıkarılmıştır. Tarihlendirmenin güvenilirliği sorgulanmıştır fakat bunun dışında herhangi bir sebep olamadan Geç Roma 1 amforaları "7. yüzyıla... tarihlenmelidir..."²⁷. Sikkelerin ömrü göz önüne alındığında, Emporio'da bulunan Geç Roma 1 amforası yaklaşık 850'ye kadar herhangi

²² S. Demesticha and D. Michaelides, 'The excavation of a Late Roman I Amphora kiln in Paphos', in Villeneuve and Watson, eds., *La ceramique Byzantine et proto-islamique*, 289-96; for lamps: T. Oziol, *Snlamine de Chypre VII: les lampes all Musee de Chypre* (Paris, 1977), type 19.

²³ S. Demesticha, 'Amphora production on Cyprus during the late Roman period', in Bakirtzis, ed., *Ceramique Mddievale*, 473-4, classifies the LR amphorae produced on Cyprus.

²⁴ N. Poulou-Papademetriou, 'Byzantine keramike apo ton Helleniko nesiotilco choro kai apo ten Pelopormeso (7°-905 ai.): mia prote prosegisise', in *Hoi Skoteinoi aiones ton Byzmtantiott (7°-9° ai.)* (Athens, 2001), fig. 21 a-b.

²⁵ J. Vroom, 'New light on "Dark Age" pottery: a note on finds from south-western Turkey', *RCRF Acta 39* (Abingdon, 2005), 251, fig. 6.

²⁶ Ballance, J. Boardman, S. Corbett and S. Hood, *Excavations in Chios, 1952-1955: Byzantine Emporio* (London, 1989), 114 no. 280; Bu kazının sonuçları, arkeologlar arasında örnek bir yayın olarak görülmesine rağmen, ilgili tarih literatürüne tam olarak dâhil edilmemiştir.

²⁷ J. Vroom, *After Antiquihj: ceramics and society in the Aegean. from the 7th to the 20th century A.C. A case study from Boeotia, central Greece* (Leiden, 2003), 57; iki yıl sonra aynı yazar 8. Yüzyıl içeriklerindeki LR 1 amforalarını yayımladı: Vroom, "New light", 251.

bir zamanda kullanımda olabilirdi. Limyra'daki CRS'nin dokuzuncu formunun 9. yüzyıl cilalı İslami seramiklerle birlikte bulunduğu bildirildiğinden, CRS'nin 9. yüzyılda çok fazla dolaşıma girmiş olma olasılığı vardır²⁸. Seramik dizilerindeki 8. yüzyıl boşluğu gerçek olmaktan çok farazidir.

Sonunda, Kornos mağarası seramikleri arasında muhtemelen 8. yüzyıla ait bir Dhiorios (Kıbrıs'ta bir köy) yemek pişirme kabı (no. 14) vardır. Dhiorios kazıları ve onların kronolojileri aşağıda detaylıca tartışılmaktadır. Mağarada bulunan son çıkarılan sikkeler 7. yüzyılın ortalarına aittir. Kazıcılar, kendilerine sunulan tüm kanıtları ilişkilendirerek, mağara kompleksinin içinde yer alacağı MS 650 ila 725 arasında bir tarih aralığı önerdiler²⁹. Burada sunulan daha yeni kanıtlar dikkate alındığında, Kornos mağarasının işgali için 700-775 gibi bir tarih aralığı daha gerçekçi bir şekilde önerilebilir.

Dhiorios tencere fabrikası 1958 yılında yürütülen bir kurtarma kazısı sırasında açığa çıkarıldı. Dhiorios'un (şekil 11.2'de konumları belirtilmiştir) Mersineri (Mersin)'nin üç örnek bölgesi erken Bizans dönemine ait geniş bir tencere fabrikasının altında yatan yüzeysel Hellenistik ve Roma dönemi ev yerleşmelerini ortaya çıkarılarak araştırılmıştır³⁰. 14 fırın kazılmıştır, belirlenmeyen bir sayı bölümlerde kaydedilmiş ancak kazılmamıştır. Fırınlara ile alakalı olarak kazanç getiren ev eşyalarının bulunduğu bir çömleğin evi vardır. Başlangıçta, I, II, III ve IV dönemleri olarak bir göreceli kronoloji oluşturulmuştur ve Panagia kazılarının önerdiği tarihlenmenin ardından nihayet mutlak terimler belirlenmiştir. CRS mallarının en son şekli olan form 9, 3 ve 4. dönem katmalarında bulunmuştur. Bu katmanların kendileri hem fırın ürünlerinden hem de ilgili ev eşyalarından oluşuyordu —yani, çömlekçiler tarafından kullanılan günlük çömlekçilikten oluşmaktaydı. Dhiorios'taki son dönem kazıları için 8. yüzyıl tarihini destekleyen diğer kanıtlar fırınların kendilerinden gelmektedir. Son bir tanesi hariç tüm fırınlar, yalnızca bir kez kullanılmak üzere tasarlanmış geleneksel bir şekildeydi ve bu da küçük bir

²⁸ Joanita Vroom'dan kişisel iletişim.

²⁹ Hayes, *Pottery*, 382, Kazıcıların sonuçları ile çelişen, '640'ların kapalı bir grubu' gibi Kornos Mağarası'ndaki seramiklere atıfta bulunur: Hayes, *Pottery*, 381, cat. no. 7.

³⁰ Catling, 'Dhiorios

alandan neden bu kadar çok olduğunu açıklamaya yardımcı oluyordu³¹. Ancak son fırın, yayınlanan resimlerde de görüldüğü gibi tekrar kullanılmak üzere farklı bir şekilde tasarlanmıştı. Bu teknolojisi Levant bölgesinden geldiği için sözüm ona “İslami Fırın” olarak adlandırılır ve o 8. yüzyıldan çok daha önce olamazdı³².

Bütün Akdeniz etrafında ticareti yapılan Dhiros fırın ürünleri, kazıcılar tarafından önerilen görüşe göre “geç” bir tarihleme için dış kanıt sağlayan ve güvenli bir şekilde 8. yüzyıla tarihlenen Filistin katmanlarında bulundu³³. Onlar, Adriyatik kadar çok uzaklara gittiler, bir gemi enkazında bulundular ancak yükün bir parçasını mı oluşturdukları ya da kullanımda mı oldukları belli değil³⁴. Özellikle Kıbrıs’ta, Dhiros ürünleriyle en azından biçimsel olarak açıkça ilişkili olan birkaç tencerenin bu kaynağa atfedilmesi ilginçtir. Örneğin, Dhiorios tencerelerinin bir grubu Nea Paphos (Kıbrıs-Baf)’taki (yarıküreye benzer dışa bombeli ağza sahip kâse) tiyatro kazılarında bulundu fakat Dhiorios ve 8. yüzyıl tarihi ile bağlantılı değildir. Bunlar, 7. yüzyılın ortalarından sonlarına kadar önerilen bir tarihle Saranda Kolones’deki (Kıbrıs-Baf) bir kuyudan benzer şekillerle çapraz referanslandırılmıştır³⁵. Nea Paphos kazıları, pişirme kapları grubunun bağlamını Hayes tarafından tarihlendirilen ve 8. yüzyıldan daha erken

³¹ C.A. Pool, 'Wiry a kiln? Firing technology in the Sierra de los Tuxlas, Veracruz (Mexico)', *Archaeometry* 42.1 (2000), 61-76.

³² A.-M. Kebow Bernsted, *Early Islamic Pottery: materials and techniques* (London, 2003), 53-9.

³³ Hamilton, 'Chapel and wine press', 116, fig. 2, a-b.

³⁴ Close to Nerezine, an island off the Dalmatian coast: J. Istenic and G. Schneider, 'Aegean cooking ware in the eastern Adriatic', *RCRF Acta* 36 (Abingdon, 2000), 345, fig. 4. Geç Roma döneminde yemek pişirme ürünleri düzenli olarak Batı Akdeniz'e ihraç edildi: A. Uscatescu, *La ceramica del Macellin de Gerasa* (Yarns, Jordania) (Madrid, 1996), fig.

³⁵ Yayınlanmadan önce makalelerinin bir kopyası için yazarlara minnettarım: R.S. Gabrieli, M.P.C. Jackson and A. Kaldeli, 'Stumbling into the darkness: trade and life in post-Roman Cyprus', in M. Bonifay and J.-Ch. Treglia, eds., *Proceedings of the 211st International Conference on Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. Aix-en-Provence-Marseille-Arles, 13th-16th April 2005*, *BAR International Series* 1662 (II), vol. 2 (Oxford 2007), 791-801, cross-referenced with J.W. Hayes, 'Hellenistic and Roman pottery deposits from the "Saranda Kolones" castle site at Paphos', *BSA* 98 (2003), deposits 12 and 14, 497, fig. 23 no. 256, fig. 26 no. 289.

olmayan bir kuplu sürahi ile ilişkilendirir³⁶. Bu şekilde tanımlanan Dhiorios yemek pişirme kapları, Kilikya kıyısında Anemurium (Eski Anamur)'da, 8. yüzyıldan kalma bir kuyu yatağında ve benzer bir kuplu sürahi ile birlikte bulunmuştur³⁷. Saranta Kolonos'teki bir kuyuda bulunan yemek pişirme kaplarının (no. 256) yapısının tanımı, Dhiorios ürünlerinin yapısı ile uygun bir şekilde ilişkilidir fakat onların kökeni özellikle Beyrut'taki diğer örneklerin pek çoğunun bulunduğu Levant kıyılarına atanmıştır³⁸. Aslında bazıları Beyrut'tan, Emevilere ait bir kuyudan yayınlanmıştır ve burada Kıbrıslı kökenlerin neden göz ardı edildiğine dair herhangi bir açıklama yapılmadan "Kıbrıs tipi" olarak tanımlanmıştır³⁹. Kıbrıs dışındaki diğer kazıcılar, buluntularını Caesarea ve Anemurium gibi Kıbrıslı kökenleri ile ilişkilendirmekten daha mutlu gibi görünüyorlar⁴⁰.

Mevcut bilgi durumunda, senaryoyu anlamak çok zordur: Levant kıyılarında yemek pişirme kapları ana üretim merkezi ya da merkezler var mı? Dhiorios ile aynı zamanda benzer ürünler üretiyor mu? "Çeşitli üretim" olarak adlandırılacak şeyi desteklemek için Hayes'in aşağıda "Dhiorios" olarak adlandırılan yemek pişirme kaplarının "çeşitli şekillerde yapılarının bilindiği" gözlemi vardır⁴¹. Ya da Dhiorios'ta üretim merkezi tek bir tane midir? İkincisini desteklemek için orada üretim ölçeği var: tam olarak bir

³⁶ Gabrieli et al., 'Post-Roman Cyprus', 796, in deposit 230.

³⁷ C. Williams, A Byzantine well-deposit from Anemurium (Rough Cilicia)', A.natSt 27 (1977), fig. 1, no. 6 and fig. 2, no. 12.

³⁸ Hayes, 'Saranta Kolones', 490 no. 256.

³⁹ P. Reynolds, 'Pottery and the economy in 81" century Beirut: an Umayyad assemblage from the Roman Imperial Baths (BEY 045)', in Bakirtzis, ed., Ceramique Medievale, 732, fig. 3 nos. 1-3; form ve doku tanımı Dhiorios ürünlerine çok yakındır. Şekiller için bkz. Catling, 'Dhiorios', fig. 27 no. P185, CRS form 9 ile alakalı çömlekçilik evlerinin yapımından. Catling Dhiorios (63)'tekileri nadir bir form olarak tanımlar, ancak daha sonra belirgin içe dönük kenar, Dhiorios ürünlerinin neredeyse bir ticari markası haline geldi.

⁴⁰ Caesarea: D. Adan-Bayewitz, 'The pottery from the Late Byzantine Building (Stratum 4) and its implications', in L.I. Levine and E. Netzer, Excavations at Caesarea Maritima 1975, 1976, 1979: final report (Jerusalem 1986), 90-129; Anemurium: C. Williams, Anemurium: the Roman and early Byzantine pottery (Toronto, 1989), 27-8.

⁴¹ Hayes, "Saranta Kolonis" 57 ve n. 24, o burada Kıbrıs şekillerini geç 6/7. yüzyıl klasikleri olarak tanımlar: [Catling tarafından] önerilen 8. yüzyıl tarihlenmesi artık desteklenemez.

fabrikaydı. Bu durumlar bilimin yardımıyla ortaya çıkacak⁴². Literatürlerdeki yemek pişirme ürünleri için doğru bir kronoloji oluşturmak onların üretilen ya da ticareti yapılan bu sistemde çözmek için ilk adımdır.

Bu kısa değerlendirmenin sonunda, çömlekçiliğin sadece tek bir şekli değil, 8. yüzyılda var olan toplam dört çeşit seramik vardır: bir dizi seramik türü yelpazesi sunan CRS, gamzeli sürahi, Dhiorios yemek pişirme kapları ve LR1 amforaları— iyi ve sade sofrta takımları, yemek kapları ve gemi ticaret malları. 8. yüzyıl seramiklerinin tanınmasının neden çok uzun zaman aldığını açıklamak çok zordur. John Hayes, LRP'yi hazırlarken, o sırada mevcut kanıtlara dayanarak CRS'nin 700'de durdurğu sonuca vardı. Bu sonuç, o zamandan beri sonuçları büyük ölçüde etkilemiştir ve bu, LR1 amforalarının Kıbrıs'ta yaygın olmadığı iddiası hem uzmanlar hem de amatörler tarafından geniş bir çapta danışılan Peacock ve Williams'ın amfora referans kitabı tarafından resmedilen çömlekçiliğin kullanımı ile ilgili genel bir problemin gösgergesidir⁴³. Bu ifadeler sonraki yayınlar tarafından doğrulanmıştır fakat LRP uygulaması sorgusuz sualsiz 35 yıl boyunca devam etmiştir. Hayes'in kendisi bile bunu eleştirdi: '... güncelliğini yetirdikçe daha fazla alıntılanan bir kitap [LRP]⁴⁴. LRP'deki Afrika Kırmızı Astarlı Malları üzerine olan bölümünün çok dikkat çekmesi ve bu nedenle rafine edilmesi bir anormalliktir fakat CRS malları üzerinde ciddi bir girişimde bulunulmamıştır⁴⁵.

⁴² Megaw, Dhiorios'un kontrol gruplarından biri olduğu Bizans fırın alanlarının analiz programını başlattı; bkz. P. Armstrong and H. Hatcher, 'Byzantine and allied pottery, phase 2: past work on materials analysis and future prospects', in H. Maguire, ed., *Materials Analysis of Byzantine Ceramics* (Washington, DC, 1996), 1-8.

⁴³ Peacock and Williams, *Amphorae*, 186.

⁴⁴ J.W. Hayes, 'The study of Roman pottery in the Mediterranean: 23 years after Late Roman Pottery', in L. Sagul, ed., *Ceramica in Italia: VI-VII secolo. Atti del Convegno in onore di John W. Hayes, Ronna 1995* (Florence, 1998), 9

⁴⁵ A. Rowe, CRS'nin geç formlarının birkaç yüzyıl öncesine tarihlendirilmesini önerdi, ancak Kıbrıs Araştırması'nın çalışmasının önemini kavrama konusundaki temel başarısızlığı onun argümanlarını baltaladı: Rowe, *The Development of a Cypriot Late Antique Ceramic Chronology: analysis and critique* (yayımlanmamış doktora tezi, Sydney, 2004). Aynı formlar için daha önceki tarihler, Jalame kazılarının yayınında da iddia edildi: B.L. Johnston, 'The Pottery', in G.D. Weinberg, ed., *Excavations at Jalame: site of a glass factory in late Roman*

Pek çok olası durumlardan biri, gözden geçirilmiş bir kronolojinin tüm etkilerini örneklemektedir: Kıbrıs'ın güneyinden birkaç kilometre iç kesimlerinde Kopetra'daki erken Bizans köyünün kazısı⁴⁶. Bu yerleşim yeri Vasilikos Vadisi Araştırması sırasında belirlendi ve sonradan kazıldı. CRS form 9 kazılardada elde edilen ince çömlüklerin yüzde ellisinden daha fazlasını oluşturur. Bu aşağıdaki gibi yorumlanabilir: "kazı kanıtlarının çalışması, 6. ve erken 7. yüzyıllarda gösterişli bir ada köyünün fotoğrafını sunar. Bulunan çanak çömlek ve paraların pek çoğu bu döneme aittir⁴⁷. Kopetra bu araştıma sırasında belirlenen yerleşim yerlerinden yalnızca bir tanesidir ve 7. yüzyılın ortalarındaki bir tarihte son ermiştir. Kazıcılar, tarihlenen LRP'yi takip ettiğini açıkça ifade ediyorlar. Tarihçiler tarafından ele alındığında LRP'deki CRS'nin doğru olmayan son kronolojisi tarafından çarpıtılmış yorumları, bu makalenin açılması ile birlikte hayal kırıklığına uğramış ifadelerle yol açar.

Kronoloji problemi, kazıcıların zor katman bilimini yeteri kadar titizlikle incelememesi bunun yerine LRP'ye dönmesiyle daha da karmaşıklaşıyor. 7. yüzyılın sonlarında bir dizi seramiklerde boşluk olmamasının ispat edilmesi mümkün olmasına rağmen, madeni para kanıtlarında boşluk olduğu açıktır. Yukarıda sözü edilen Kopetra kazısının sikkelerinin 6. yüzyılın sonları ve 7. yüzyılın başlarına ait olduğunu ve CRS form 9 için LRP tarihi ile uyumlu bir şekilde birleştiğini veya Kornos Mağarası paralarının 7. yüzyılın ortalarında olduğunu belirtmesi tesadüf değildir. CRS kronolojisinin orijinal olarak üzerine kurulduğu madeni paranın hem nadir bir gümüş madeni para hem de 743'te V. Konstantin'e karşı isyanında Kıbrıslılar tarafından desteklenen imparator Artavasdos'un olması özellikle önemlidir. Bu tarihte Konstantinopolis'ten Kıbrıs'a ulaşan değerli bir paranın önemi, özel siyasi olaylar ile bağlantılı olabilir. 8. yüzyılda ortaya konan arkeolojik tortulardaki ortak madeni para kanıtlarındaki boşluk, ekskavatörlerin

Palestine (Columbia, MO, 1988). Daha sonra revize edilse de- J. Magness and K.W. Slane, 'Jalame restudied and reinterpreted', RCFR Acta 39 (Abingdon, 2005), 257-61-, hala burada önerilen 8. yüzyıl kronolojisine değinmiyor. CRS'nin geç formlarının en erken görünümünün incelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

⁴⁶ M. Rautman, 'A Cypriot Village of Late Antiquity: Kalavassos-Kopetra in the Vasilikos Valley', JRA Suppl. Series 52 (2003).

⁴⁷ Rautman, Kalavassos-Kopetra, 165.

karşılaştığı yorumlama sorunlarına katkıda bulundu ve ayrıca LRP yetkisine bağımlılıklarını artırdı.

Kanıtların CRS için daha sonraki tarihlere işaret ettiği kazılar yapılmıştır. Ancak eski düstürlar çok güçlü bir etkiye sahip oldukları için onlar göz ardı edildi. En belirgin olanı, yeni bir CRS formunun tanımlandığı ve 8. yüzyıl tarihinin verildiği Anemurium kazılarıdır (aşağıda tartışılmıştır)⁴⁸. Çok daha yakın zamanlarda, Likya yaylalarında Balboura (Burdur-Altınyayla) Yüzey Araştırmaları sırasında bulunan kalitesiz malların önemli bir kısmı için Kıbrıs malları ile kıyaslanarak 8. yüzyıl tarihi önerildi, ancak malzeme kapalı kazılardan olmadığı için bu kanıtlanamadı. Bununla birlikte, daha sonraki bir tarihin kabul edilmesi halinde yerleşim kalıpları üzerindeki etkiyi göstermek mümkündür, bu da geleneksel tarihlerin ardından 700'den itibaren boş bir manzaranın gerçekçi olmayan bir durum olduğunu gösteriyordu⁴⁹. Çok daha uzaklarda, Filistin'de 8. yüzyıla ait bulgu kıtlığı problemi, sonuçların kesin olarak özetlenen yayınlanmış yerleşim yerlerinin titiz bir şekilde tekrar araştırılması ile yanıtlandı: “yerel çömlekçilik şekillerini çok erkenele tarihlendirme eğilimi vardı”⁵⁰. Yeniden değerlendirilen kronoloji, günümüz makale konusu ile ilgilidir çünkü CRS form 9 Filistin’e büyük miktarlarda ihraç edilmiştir. Magness, yerel seramiklerin kronolojisini dikkatli bir şekilde çözerek bunların genel olarak kabul edilenden daha uzun sürdüğünü gösterse de, CRS form 9 için 7. yüzyıl bitiş tarihini sorgusuz sualsiz kabul eder. Örneğin, Ölü Deniz’in güneybatısındaki ‘Ein n Beqeç’teki kalenin inşasını *terminus post quem* sağlayan dolgu, CRS form 9 kâselerini içerir⁵¹. Bu malların

⁴⁸ Williams, Anemurium, 34-5, nos. 191-94; 34-5, nos. 191-94; Williams'ın 8. yüzyıldaki kuyu yatağının önemi, 1977'de yayınlanmasına rağmen, ikincil literatürde gerektiği gibi kabul edilmemiştir.

⁴⁹ P. Armstrong, 'Rural settlement in Lycia in the eighth century: new evidence', in K. Dortluk, B. Varkivanc, T. Kahya, J. des Courtils, M. Dogan Alparslan and R. Boyraz, eds., The IIIrd International Symposium on Lycia, 7-10 November 2005, Antalya (Antalya, 2006), 19-30.

⁵⁰ J. Magness, The Archaeology of the Early Islamic Settlement in Palestine (Winona Lake, IN, 2003), 2-3.

⁵¹ M. Gichon, Ert Boqeç: Ausgrabungen in ether Ooze ant Totett Meei; Band I: Geographic told Geschichte der Oase: Das spatrontisch-byzantinische Kastell (Mainz am Rhein, 1993), 22, pl. 35.

tekrar tarihlendirilmesi yerleşim yerinin yorumlanması için ciddi sonuçlar doğurur. CRS form 9 kâseleri de dipper katmanlarda mevcuttur⁵². Son zamanlarda, Likya'da bulunan Limyra yerleşim yeri, LR1 amforaları ve Anemurium'da tanımlanan aynı CRS formları dahil bir izi 8. yüzyıl mallarını üretir⁵³. Kıbrıs'taki Nea Paphos antik tiyatrosunun yerleşim yerinden elde edilen materyalleri sunan yeni bir makalede bir uzman ekip, 8. yüzyıla ait kaba mal topluluklarının ince mallara atıfta bulunmadan tanımlanabileceğini ve böylece 700'lük bir kesme tarihi ile herhangi bir mücadele etme ihtiyacını ortadan kaldırdığını savunuyor⁵⁴. "Maddi kültürün genel olarak alt düzeyinin daha sonraki 7 ve 8. yüzyıl arkeolojik seviyelerini tarihlemeyi ve tanımlamayı daha zor hale getirdiği" kabul edilerek, dikatli bir kazının neyi ortaya çıkarabileceği önerilmektedir. Burada düşük kültür seviyesi vardır ve seramik tipi serilerinin kurulması için sağlam bir temel sağlar. Nea Paphos tiyatrosundan elde edilen belirli katmanlar, Kıbrıs LR1 amforalarını, çukur tabanlı testileri ve Dhirios yemek pişirme tencereleri üretti ve bunların tümü kırmızı astarlı ince mallardan bağımsız olarak işleniyordu⁵⁵.

Sakız Adası'ndaki Emporio, önceden 9. yüzyıl LR1 amforalarının bulunduğu bir yerleşim yeri olarak bahsedildi. Bu yerleşim yeri, Erken Bizans döneminde yakındaki sahilde bazı faaliyetlerle bağlantılı küçük, müstahkem bir tepe yerleşimi idi. Emporio sağlam bir arkeolojik bir duyurunun bir örneğidir çünkü bu kanıt, okuyucular tarafından bağımsız bir şekilde ve objektif bir şekilde değerlendirilebilmesine izin veren bir yolla sunuldu. 5. yüzyıldan itibaren tepenin yamacında yerleşim vardı; kale, madeni paralardan anlaşılacağı üzere 610 ile 668 yılları arasında inşa edilmiştir. Bu kale sonradan tahrip edildi. Ardında tekrar onarıp inşa edildi. Kazıcılar, yıkım yatağındaki CRS form 9'un bulgularına dayanarak bu tahribin 7. yüzyılın sonlarından önce meydana geldiğine hükmettiler. Ekskavatörler, bağımsız bir tarihleme kriteri olmaksızın, LRP'den gelen kronolojiyi 700 öncesi olarak kabul

⁵² Magness, *Early Islamic Settlement*, 118.

⁵³ Vroom, 'New light', 249-55.

⁵⁴ Gabrieli et al., 'Post-Roman Cyprus', 796-7.

⁵⁵ Age., 792, çukur tabanlı testiler: 4a, inv. 4556 and inv. 4564; and Dhirios yemek tencereleri: fig. 7, inv. 1960, inv. 11.78.

ettiklerini yazıyorlar. CRS form 9'un, yıkım yatağındaki çukur tabanlı testiler ile birlikte oluştuğuna dikkat edin. Yıkım daha sonra, kazıcılar tarafından yapılan titiz araştırmalar aracılığıyla belirli bir Arap akınlarıyla ilişkilendirilir. Hasar gören kalenin 700 'den 9. yüzyılın başlarına kadar, yukarıda bahsedilen LR1 amforasının kullanımında olduğu zamana kadar boş bırakıldığını öne sürüyorlar. Aynı olayları yeniden yorumlayarak CRS'yi ve dolayısıyla yıkımı oldukça geç bir tarih olarak verirsek, o zaman ya yıkım ile yeniden işgal arasında bir boşluk yoktu ya da kazıcılar tarafından önerilen 100+ yıldan önemli ölçüde daha kısaydı. Bu daha mantıklı: Bir felaketten sonra insanlar parçaları toplayıp yeniden başlama eğilimindedir. CRS'nin uzun bir zamana uzandığına dayanan tekrar yorumlama, Emporio için oldukça önemli bir esonuçtur.

Bir diğer örnek arkeolojik yayın, Küçük Asya'nın en güney noktasında Kıbrıs'ın karşısında bulunan Anemurium'daki kazılardır⁵⁶. Bu kazılar iki “geç” içerik üretti: bir kuyu ve küçük deniz banyoları. Bu bağlamlardan, en büyük çanak çömlek grubu, herhangi bir tek çanak çömlek türünün açık ara en büyüğü olan CRS Form 9'du⁵⁷. Kronoloji 8. yüzyıl içerisinde ele alınmış olsa da, CRS LRP'ye atıfta bulunularak tanımlanmıştır. Öyle olsa bile, LRP tarihine syerleşim yerine bağlı tarihsel bir açıklama: böyle bir boşluk için mantıklı dönem, yeni kurulan Muaviye donanmasının doğru Akdeniz'de bozulmaya başlamasından sonra 7. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelecekti⁵⁸. Anemurium'da tespit edilen ve bulunduğu yerden sonra 'Kuyu formu' olarak adlandırılan yeni bir CRS formu büyük önem taşıyor⁵⁹. Dhiorios kazıları ile benzerliğe dayanan 7 ve 8. yüzyılları kapsayan CRS dizisinde geç bir tarih verildi. Bu döngüsel görülebilir: eğer Dhiorios 8. yüzyıl ise, Anemurium'da yeni tanımlanan CRS formu da öyle olabilir ve bunun tersi de geçerli olabilir. Ancak, Anemurium'da tespit edilen aynı CRS formunun, güvenli bir şekilde tarihlenmiş 8. yüzyıl bağlamında Limyra'dan yakın

⁵⁶ Iiams, *Anemurium*.

⁵⁷ 200 ve 83 örnek

⁵⁸ Williams, *Anemurium*, 27.

⁵⁹ Williams, 'Well-deposit'.

zamanda yayınlanan yayın, döngüyü bozmuştur⁶⁰. Anemurium yayını “Kuyu form”un CRS’nin yeni bir şekli olduğunu önermesine rağmen, muhtemelen Hayes’in CRS form 6’sı ile ilişkilendirilmeli ve LRP’de gösterilmemiş ve orada bağlamsız tek bit parça ile temsil edilmiş olmalıdır, bunun için bir 6. yüzyıl tarihi geçici olarak önerilmiştir⁶¹. CRS Form 6, bildiğim kadarıyla, Hayes’in yakın tarihli Saranda Kolones kale öncesi malzemesi yayınına kadar kazılarda tanımlanmamıştı, burada 'muhtemelen geç 6. ile 7. yüzyıl olarak tanımlanan bir kuyu dolgusunda bulundu⁶². 'Kuyu form', tarihlendirilmemiş olan Antakya'daki CRS arasında görülebilir⁶³. Bu Hierapolis ve Perge'deki geç bağlamlarda bulundu, ayrıca ikincisi daha önce tanımlanmamış CRS formlarını ortaya koydu⁶⁴. Bütün bu sindirilmemiş bilgiler, CRS'nin geliştirilmesi ve tarihlendirilmesinin gözden geçirilmesi ihtiyacının ne kadar acil olduğunu göstermektedir⁶⁵. Şek. 11.3'e göre, 8. yüzyılda Kıbrıs ile Küçük Asya kıyıları arasında, Sakız Adası'na kadar uzanan adalar, Levanten kıyıları boyunca ve iç kısımlarda Suriye, Ürdün ve Filistin'e kadar uzanan geniş bir ticaret ağının var olduğu açıktır⁶⁶.

⁶⁰ Vroom, 'New light', 249-55; Limyra'daki aynı dolgu, yukarıda bahsedilen LR1 amforasını üretti.

⁶¹ Hayes, Pottery, 377.

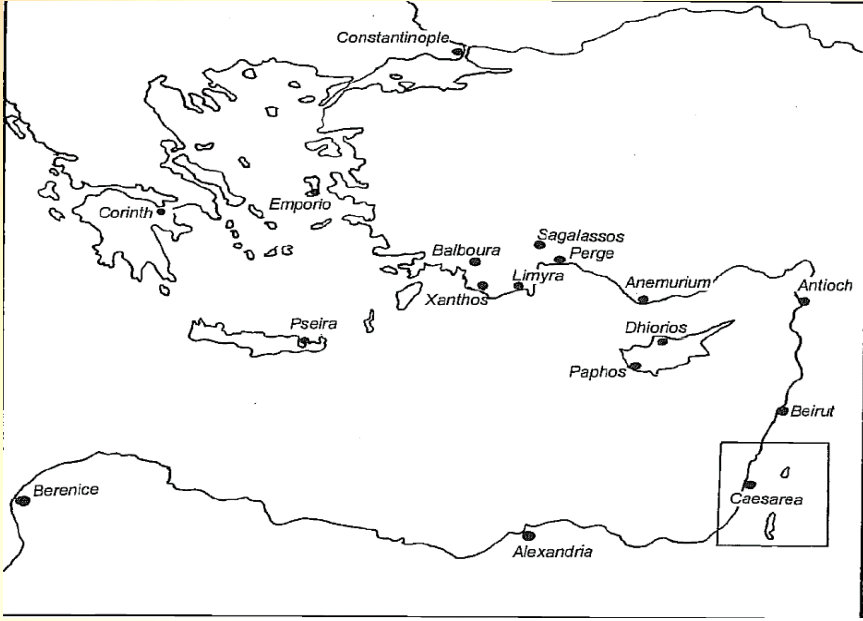
⁶² Perge'den gelen CRS Form 6 grubu yanlış tanımlandı: Firat, "'Cypriot Red Slip Ware'", 37. Doğru tanımlama için bkz. Hayes, Saranda Kolones', 495, fig. 28 no. 275, resmedilmiş kâseler, “Çukur form”un yayımlanmış diğer çizimlerini andırıyor.

⁶³ F.O. Waage, Antioch-on-the-Oroutes, vol. 4.1: Ceramics and Islamic Coins (Princeton, 1948), 52, Tarsus'ta yayımlanmamış benzer gemilere atıfta bulunulan yerlerde ve fig. 35.

⁶⁴ D. Cottica, 'Late Roman imported and locally produced pottery from Hierapolis (Pamukkale, Turkey): preliminary evidence', RCRF Acta 36 (2000), 50, no. 12; Firat, "'Cypriot Red Slip Ware'", 37, fig. 3.

⁶⁵ N. Atik, Die Keramik ans den Sildthermen von Perge (Tfibingeu, 1995), 161.

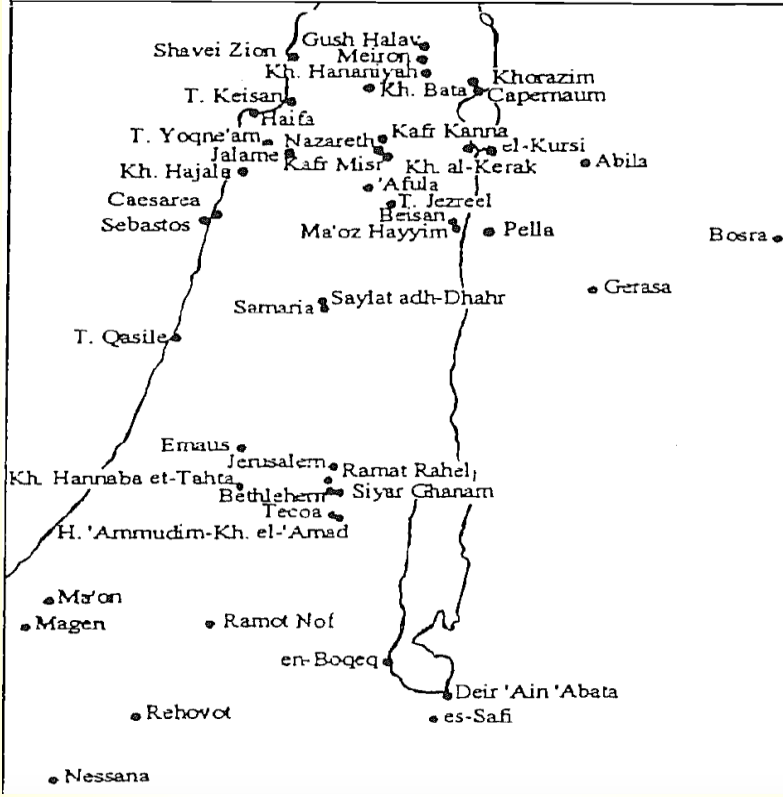
⁶⁶ Suriye, Ürdün ve Filistin'deki CRS form 9 tanımlamaları için bkz. A. Uscatescu, 'Report on the Levant pottery (5111-9t" century AD)', in Bakirtzis, ed., Cermnique Medievale, 546-58 ('LRD' was the original name of CRS); Aynı makalede yer alan bu bölgedeki LR 1 amforalarının dağıtılmış haritası için ayrıca bkz. fig 1.

Şekil 11. 3 a Metinde atf yapılan yerleşim yerlerini gösteren Doğu Akdeniz haritası

Bu bölgelerin bazılarında, CRS'nin 8. yüzyılda dolaşımında olduğu sorgusuz sualsiz kabul edilmektedir: LRD [=CRS] İslam fetihleri boyunca özellikle Celile ve kıyı yerleşim yerlerinde düzenli bir şekilde ithal edildi. LRD mevcuttur ancak Trasnürdün bölgesinde daha az önemlidir⁶⁷.

⁶⁷ Uscatescu, 'Levant Pottery', 551.

Şekil 11. 3 b. şek. 11.3a'ya ek olarak, Ürdün ve Filistin'de Kıbrıs Kırmızı Astarlı Eşyanın bulunduğu yerleri gösteriyor.

Caesarea Limanında, kırmızı astarlı mallar, özellikle orada bulunan büyük miktarlardaki CRS Form 9, kazılan tortuların birçoğunun tarihini belirlemek için birincil kronolojik göstergeler olarak kullanılmıştır. Mümkün olan en son ki tarih MS 700, LRP için önerilen tarih aralığından her zaman orada bulunan CRS için atanır. Aynı zamanda genel olarak Caesarea çanak çömleği hakkında şu gözlem yapılmıştır: “Bizans döneminin maddi kültürü, İslami fetihten hemen sonraki yıllardan ayırt edilemez”⁶⁸. Türkiye'nin güneybatısındaki CRS'nin sonraki formlarının tespit edildiği yerler şunlardır:

⁶⁸ Y. Arnon, ‘Seramik kanıtlara göre, Caesarea'nın erken İslam ve Haçlı dönemlerinde (640-1265) ticari faaliyeti’ in R. Shakouri and O. Guri-Rimon, eds., *Caesarea: a mercantile city/ by the sea (Haifa, 1995)*, 26-9.

Xanthos, Perge, Sagalassos, Limyra, Hierapolis ve Balboura. CRS, Arap fetihlerinden çok sonra İskenderiye’de bol miktarda bulunur⁶⁹. Onun oluşumu iç kesimlerde daha az yaygındır ve Nil’in yukarısındaki ve Yukarı Mısır’daki yerleşim yerlerinde tamamen bulunmamaktadır⁷⁰. CRS sayesinde tanımlanan ticaret ağı, Mısır kıyılarından Nil Deltasına kadar uzanıyordu ancak Kuzey Afrika kıyılarında, Form 9 ve “kuyu form” da dahil olmak üzere az miktarda CRS’nin (toplam 17 parça) bulunduğu yer olan Berenice’den daha batıya gitmemiştir⁷¹. İngiliz ve Michigan Üniversitesi’nin Kartaca’ya dair yaptığı çalışmalardan hiçbirinde CRS’ye yer verilmedi⁷². Girit’in kuzeydoğu ucundaki kıyı kasabası Itanos dışında, sonraki tipteki CRS Yunanistan’a ulaşmamış gibi görünüyor⁷³. Konstantinopolis’te geç CRS örnekleri tespit edilmemiştir: *Kıbrıs Kırmızı Astarlı Malları* MS 550’den sonra düzensiz olarak ortaya çıkar ama hiçbir zaman büyük miktarlarda Levant’ta kaydedilmemiştir⁷⁴.

Doğu Akdeniz’de 8. yüzyılın kilidini açmanın anahtarının Kıbrıs Kırmızı Astarlı Eşya ile özellikle Hayes’in Form 9 ve “kuyu form”u olduğuna şüphe yoktur. Bunların her ikisinin de 8. ve muhtemelen 9. yüzyıllar boyunca dolaşımında olduğu konusunda güvence verilirken, muhtemelen 7. yüzyıldaki

⁶⁹ Polonya kazıları: M. Rodziewicz, *Alexandrie*, vol. I: La ceramique romaine tai-dive (Warsaw, 1976); D Grubu’na atanmış ve Hayes’in CRS’si ile paralelliklerin bilinmesine rağmen, *Çömlekçilik*, tarihsel olaylardan oluşan bağımsız bir kronolojiye yerleştirilmiştir. Fransa kazıları: M. Bonifay, 'Chantier du theatre Diana: note preliminaire sur les sigillees tardives (IVe-Vile siecles)', in J.-Y. Empereur, ed., *Alexandrina*, vol. I: Etudes Alexandrines (Cairo, 1998), 141-7; S. Elaigne, 'Alexandrie: etude preliminaire d'une contexte ceramique du Haut-empire', in Empereur, ed., *Alexandrian*, vol. I, 75-115.

⁷⁰ Rodziewicz, *Alexandrie* 1, 46.

⁷¹ P.M. Kenrick, *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*, vol. 3, *Supplements to Libya Antiqua* 5 (Tripoli, 1985), 399-401: Form 9, 8717.1-2; 'well form', B 715.

⁷² Bununla birlikte, Kartaca’da bazı Dhiorios pişirme kapları not edildi: J.W. Hayes, in J.H. Humphrey, ed., *Excavations at Carthage*, 1976 (Am-1 Arbor, 1978), 58, fig. 15, deposit XXV.50- 51; also, see J.W. Hayes, 'Problemes de la ceramique des 7°-9° siecles ap. J.-C. a Salamine et a Chypre', in M. Yon, ed., *Snlamine de Chypre, histoire et archeologie: etat des recherches* (Paris, 1980), figs 5 and 6.

⁷³ D. Tsougarakis, *Byzantine Crete from the 511' century to the Venetian Conquest* (Athens, 1988), 1.34.

⁷⁴ Hayes, *Sarachne*, 7; Dhiorios cooking pots are noted as not reaching the capital: Hayes, *Sarachane*, 57.

en erken görünümleri henüz belirlenmemiştir. Çukur tabanlı testilerin tipolojisi veya kökenleri hakkında henüz bir çalışma yapılmamıştır. Dhiorios pişirme kapları, arkeolojik katmanlarda giderek daha fazla tanınmakta ve bu nedenle, olası kökenleri veya kronolojik aralıkları her zaman tam olarak takdir edilmeden yayınlarda yer almaktadır. LR1 amforalarının karmaşık konusu çözülme sürecindedir; nihayetinde, tiplerin belirli alt grupları bireysel üretim merkezleri ile ilişkilendirildiğinde, antik ve ortaçağ dünyalarını birbirine bağlayan dönemdeki ticaret anlayışına diğer herhangi bir seramik türünden daha önemli katkıda bulunabilirler⁷⁵. Bu araştırmanın henüz başlangıç aşamasında olduğunu ve bulgu noktalarının kapsamının kapsamlı olmadığını kabul etmekle birlikte, daha fazla bilgi elde edildikçe sonuçların netleştirileceğini kabul etmekle birlikte, genel örüntü 8. yüzyılda Bizans ticaret ağlarının daha önce takdir edilmeyen bir resmini ortaya koymaktadır. Kıbrıs, Levant, Türkiye'nin güneybatısı ve Kuzey Afrika'nın doğusunu birbirine bağlayan seramiklerin varlığıyla burada gün ışığına çıkarılan şema, aynı seramiklerin girmediği Konstantinopolis'ten aşağı yukarı bağımsız olarak işliyor gibi görünüyor. Bu sonuç, aynı zamanda Konstantinopolis ve Selanik'teki darphanelerden gelen sikkelerin Doğu Akdeniz'in güney bölgesine ulaşmadığı, İskenderiye'deki darphanenin Arap fethinden sonra işlevini yitirdiği gerçeğiyle daha da pekiştirildi⁷⁶. İmparatorluğun batı kesiminde, arzın yetersiz olduğu veya hiç olmadığı durumlarda, bakır madeni paraların beklenmedik şekilde uzun süreler boyunca kullanılmaya devam ettiğine dair emsaller vardır⁷⁷. CRS tarihini uzatmanın ve ilişkili seramikleri tanımlamanın temel tarihsel önemi, Arapların gelişinin MS 700'de büyük bir kesintiye yol açmadığını gösterme şeklindedir. Aksine, arkeolojik kanıtlar, Arapların yakın komşularıyla olumlu bir etkileşim içinde olduğunu

⁷⁵ Bilinen en erken LR1 amforaları 4. yüzyıla aittir: J.A. Riley, 'Typology of the Hellenistic and Roman coarse pottery of Berenice', in J.A. Lloyd, ed., *Excavations at Sidi Kbreish, Benghazi (Berenice II)* (Tripoli, 1979), 212-1 500 yıllık (bilinen en son 9. yüzyıl olduğu için) üretim ve dolaşımın çözülmesi kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir.

⁷⁶ Hendy'nin önerisi M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985), 643 - Bakır madeni para arzındaki boşluğun, ordunun ödeme şeklindeki bir değişikliklerle bağlantılı olması, bir nedenden ziyade madeni para kıtlığının bir sonucu olabilir.

⁷⁷ Ward-Perkins, *End of Civilization*, 207.

göstermektedir⁷⁸. 649 ve 650'deki erken Arap akınlarının Kıbrıs üzerindeki etkileri, Bizans tarihi kayıtlarında abartılıyor; onların öncelikli amaçları İran'da 642'de ortaya çıkan ve 651'de İran'ın Arap topraklarına dahil edilmesiyle 651'deki Aradus zaferiyle gerçekleşen daha ciddi hedeflerinden uzaklaştırmaktı⁷⁹. Tarihsel kayıtlar da arkeolojinin yorumlanması üzerinde orantısız bir etkiye sahipti.

Bu makalenin amacı öncelikle Doğu Akdeniz ile ilgili olsa da, 8. yüzyılda Ege'de ve İmparatorluğun batı kesimlerinde seramikler aracılığıyla tanımlanan ticaret mekanizmalarını kısaca karşılaştırmaya değer; veya daha doğrusu, onların durumunu anlamamıza. Aynı 7. yüzyıl sonu algısı, tarihsel ve arkeolojik kaynaklara hakimdir. Yakın tarihli bir yayın, Ege bölgesinde 7. ve 9. yüzyıllara ait seramiklerle uğraşırken, Girit üzerine yalnızca Sparta ve Gortyna'den yapılan çalışmaların "karanlıkta el yordamıyla araştırmaktan başka bir şey olmadığını" iddia ediyor⁸⁰. Bu hatalı iddia, klasik antik çağda bilinen uygarlığın, esas olarak maddi kültürün kanıtlarına dayanarak 7. yüzyılda sona erdiği tezi olan yakın tarihli bir tarihsel monografide sorgusuz sualsiz takip edilmiştir⁸¹. Buradaki: "Mümkün ..: 7. yüzyıl Yunanistan'ının bazı bölümlerinde sadece kaba el biçimli çanak çömlek kullanılıyordu" önermesi, aksini gösteren çok sayıda kanıt karşısında savunulamaz⁸². Mevcut yayınların incelenmesi, Ege'deki 7. yüzyıl çanak çömlek buluntularının doğasının ilginç ve tutarlı bir resmini ortaya koymaktadır. Sürekli olarak bir arada bulunan seramikler, Korint'te ve ayrıca Taşoz ve Kea adalarında örneklendiği gibi LR

⁷⁸ Dönemin en iyi hukuki hesaplarından birisi A. İ. Dikigoropoulos'ta bulunabilir, 'The political status of Cyprus A.D. 648-965', RDAC 1940-1948 (1958), 94-114.

⁷⁹ C.P. Kyrris, 'The Nature of the Arab-Byzantine relations in Cyprus', *Graeco-Arabica* 3 (1984), 149-75; çağdaş ve Bizans dışı bir perspektiften Arap yayılmasının doğası üzerine bkz. *The Armenian History attributed to Sebeos*, trans. with notes by R.W. Thompson, historical commentary by J. Howard-Jolunston with T. Greenwood (Liverpool 1999), part I, xxvi-xxx, chaps 42-52, and part II, 233-88.

⁸⁰ *Vroom, After Antiquity*, 49. Birkaç Yunan bilim adamının ve özellikle Poulou-Papademetriou'nun çalışmaları, 8. ve 9. yüzyıllarda yoğunlaşmıştır: Poulou-Papademetriou, *Byzantine kerainike*.

⁸¹ Yunanistan ile ilgili önerisinin arkeolojik temelini kabul ediyor, Ward-Perkins, *End of Civilization*, 209 n.

⁸² Ward-Perkins, *End of Civilization*, 126.

1 ve LR2 amforaları ve ARS kaliteli yemek takımlarıdır⁸³. Bu sofrta takımları 7. yüzyıl tarihini verir. Kronolojik yorumlama sorunu, sofrta takımı olmadığında, -yani ARS sona erdiğinde- veya katmanların tarihine yardımcı olacak madeni paralar olmadığında ortaya çıkar. 8. ve 9. yüzyıllarda varlığını sürdüren LR 1 ve LR 2 amforalarının, ilişkili sofrta takımı veya madeni para olmadan bulunduğu durumlarda, çoğunlukla 7. yüzyıla ait bir tarihe bağlı kalınsa da bu doğru olmayabilir⁸⁴. LR 1 amforalarının üretim ve dağıtımının karmaşık doğası ve uzun zaman aralıkları yukarıda belirtilmiştir. LR 2 amforaları da benzer şekilde karmaşıktır⁸⁵. LR 2 fırınlarının ürünleri güney Argolid'de, Kounoupi'de, 6. yüzyılın sonlarına ve 7. yüzyılın başlarına tarihlenen ilişkili sikkelerle, Mora ve Eğriboz kıyılarındaki küçük adalardaki ve Korint Körfezi'nde bulunan yerleşim yerlerini tanımlamak ve tarihlemek için kullanılmıştır⁸⁶. Bu yerlere duygusal 'sığınak adaları' unvanının eklenmesi, dünyanın bu bölgesinde 7. yüzyılın genel görünümünü tehlikeli bir varoluş hali gibi körükledi. Yunanistan'ın doğu kıyısında, özellikle Mora'nın doğu kıyısı boyunca uzanan deniz yolunun, 7. yüzyılda Konstantinopolis ile İtalya arasındaki iletişim hatlarını sürdürmedeki önemi son zamanlarda vurgulanmıştır⁸⁷. Tahminen 8. yüzyıl boyunca önemini korumuştur. Güney

⁸³ K.W. Slane and G.D.R. Sanders, 'Corinth: late Roman horizons', *Hesperia* 74 (2005), 243-97, assemblage 4; Thasos: C. Abadie-Reynal and J.-P. Sodini, *La Cerantique Paleochretienne de Thasos (Alikı, Dellcos, Fonille A ciennes)* (Paris, 1992); Kea: J.F. Cherry, J.L. Davis and E. Mantzourani, *Landscape Archaeology as Long-Term History. Northern Keos in the Cycladic Islands* (Los Angeles, 1.991), 354, table 18.1, quantifies ARS and LRC finds.

⁸⁴ Poulou-Papademetriou istisnadır, Byzantine keramike.

⁸⁵ Sanders and Slane, 'Late Roman horizons', 286-7, birkaç dokuyu tek tip için dikkatlice ayırdıktan sonra, LR2'nin revizyonunun gerekli olduğuna dikkat edin; Jones kısa süre önce, kumaşlarının kimyasal analizine dayalı olarak ek 1 ve 2 ile bu iki amfora türünün üretiminin karmaşık resmini gösterdi: R.E. Jones, 'Chemical and organic residue analysis of Types Bi, Bii and By amphorae from Tintagel', in R.C. Barrowman, C.E. Batey and C.D. Morris, eds., *Excavations at Tintagel Castle, Cornwall 1990-1999* (London, 2007), 231-57. Bu bölümün bir kopyası yayımlanmadan önce Richard Jones'a minnettirim. Reynolds'un LR2'nin LRL'i kronolojik olarak takip ettiği iddiası tamamen yanlış: Reynolds, 'Umayyad assemblage', 726.

⁸⁶ W. Rudolf, 'Excavations at Porto Cheli and vicinity: the early Byzantine remains', *Hesperia* 48 (1979), 304, and S. Hood, 'Isles of Refuge in the early Byzantine period', *BSA* 65 (1970), 37-46; 'Sığınak adaları' üzerindeki yerleri tanımlayan seramiklerin Korint topluluğuyla ortak unsurları var.

⁸⁷ T.E. Gregory, *A History of Byzantium* (Oxford, 2005), 157-60.

Argolis kıyılarındaki Dokos'taki (Domruköy) deniz üssü, merkezi hükümetin bu rotaya verdiği önemi gösteriyor. Bunu göz önünde bulundurarak, Mora Yarımadası'nın Slav istilaları ile ilgili öncelikli bir kaynak olan *Monemvasia Kroniği*'nin geleneksel yorumu, belki de bu metinde dikkatli bir şekilde listelenen Lakonia'nın Yunanistan'ın doğu kıyısındaki yerlere, Monemvasia'ya ve Sicilya'ya, Calabria'ya yerlerinden edilmiş yerli halkın istikametlerinin önemini yükseltmek için gözden geçirilmelidir. Benzer şekilde, yukarıda sözü edilen "sığınma adaları", merkezi hükümetin, doğudaki başkenti Sicilya ve İtalya'ya bağlayan Yunanistan çevresinde uygulanabilir deniz yollarını sürdürme kararlılığının göstergeleri olarak *Monemvasia Kroniği* ile bağlantılı olarak alınabilir. Tarihsel kanıtlar verimli değildir, ancak mevcut olan, Konstantinopolis'teki hükümetin İtalya ve Kuzey Afrika ile büyük ölçüde ilgilendiğini ve enerjilerini Kıbrıs-Levant bölgesi pahasına bu bölgelere yönlendirdiğini gösteriyor. Hiçbir şey bunu, hükümet mekanizmasının Konstantinopolis'ten Siraküza'ya taşındığı 662/63'teki II. Constans'ın eylemlerinden daha fazla gösteremez⁸⁸. Mevcut bağlamla ilgili olan soru, bunun gibi bir siyasi iletişim kanalının aynı zamanda bir ticaret ağı olarak da çalışıp çalışmadığıdır. Yakın zamanda yapılan bir araştırma, İmparatorluğun doğu ve batı bölgeleri arasındaki ekonomik sistemlerin 6. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar devam ettiğini, uzun vadede başarısız olsalar da dikkate değer ölçüde başarılı olduğunu gösteriyor⁸⁹. LR1 ve LR2 amforalarının hem Marsilya'da hem de İngiltere'deki Tintagel'de bol miktarda bulunduğu göz önüne alındığında, siyasi çabaların ticaretin İtalya'nın ötesine bile akmasını sağladığını gösteriyor⁹⁰. Ege'de 8. yüzyıl ile alakalı arkeolojik araştırmaların yönü, CRS gibi yararlı bir göstergenin eksikliğinden, muhtemelen ilk olarak amforalar ile yerel üretimlerin belirlenmesi ve buluntuların haritalanması ve

⁸⁸ C.A. Mango, R. Scott and G. Greatrex, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern history* (Oxford, 1997), trans. with intro. and comm., 487; Theophanes, Sicilya'nın bir kısmının Araplar tarafından ele geçirildiğini, çevirmenlerin itiraz ettiği bir tarih olan 662/63'e yerleştirir.

⁸⁹ E. Zanini, 'La ceramica Bizantina in Italia tra VI e VII secolo. Un sistema informativo territoriale per lo studio della distribuzione e del consumo', in Bakirtzis, ed., *Cerninigne Me'die'vale*, 381-94.

⁹⁰ Marseilles: M. Bonifay and D. Pieri, 'Typologie et contenu des amphores du Ve an VIIe s. a Marseille', *JRA* 8 (1995), 107-10; Tintagel: Barrowman et al.,

ikinci olarak da kaba mallar ve yemek pişirme kaplarının biraraya toplanmasıyla ilişkili olmalıdır⁹¹. Doğu Akdeniz'de ticaretin sürdürülmesi ve teşvik edilmesi Arap çıkarlarındaydı, böylece mübadele/değişim Emevi dönemi boyunca ve sonrasında da gelişti.

Özetlemek gerekirse: 7. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs toplumunda büyük bir kesinti olduğu kuşkusuz kabul edilmiştir. Bu sonuç, merkezinde kırmızı astarlı sofraya eşyası, CRS'nin bulunduğu, ancak aynı zamanda sade sofraya takımları, pişirme kapları ve amforaları da içeren, orada bulunan bir dizi seramik için kabul edilen bir son kronolojiye dayanıyordu. Bu mallar için son kronoloji, belirli tarihsel olaylarla, etkisi abartılı bir önem verilen ve madeni para kanıtlarındaki tanınmayan sorunlarla çarpıtılmış olan 649 ve 650 Arap baskınlarıyla ilişkilendirildi. Aynı zamanda, Filistin'deki arkeologlar, Arap hakimiyeti sırasında maddi kültürde gözle görülür bir değişiklik olmadığını tespit ettiler. Yerel olarak üretilen seramikler yapılmaya devam edildi ve ithalatlar kesintisiz olarak devam etti. Bununla birlikte, oradaki arkeologlar, CRS için son tarihin otoritesine henüz itiraz etmediler ve bu nedenle Filistin'de bulunan büyük miktarları ve diğer ilgili seramikler, geleneksel olarak kabul edilen tarihlere atanmaya devam edildiler. Suriye'de, CRS'nin 8. yüzyılda var olduğu anlaşılıyor, ancak Kıbrıs ürünlerinin 7. yüzyılda sona erdiği varsayımıyla tarafsız LRD adıyla anılıyor. Sakız Adası, 9. yüzyıla giden CRS ile ilişkili seramikler için güvenilir kanıtlara sahiptir, ancak bu göz ardı edilmektedir. Son yıllarda Türkiye'den arkeologlar, özellikle Likya, Pamfilya, Kilikya ve Pisidya'da çalışanlar bölgeye girdiler. Bu bölgelerdeki kazıların sonuçları, CRS için orijinal olarak önerilen kronolojiyi desteklemektedir: 8. yüzyıl boyunca üretilmeye devam etti. Doğu Akdeniz'deki nihai CRS biçimlerinin bulgu noktalarını ticaretin belirteçleri olarak çizerek, Kıbrıs, güney-batı Türkiye, Levant ve Kuzey Afrika'nın doğu bölgeleri arasında geç Roma dünyasının diğer bölgelerinin ve hatta Konstantinopolis'in kendisinin bile dışlanmasına yönelik kapsamlı temaslar gösteren bir değişim modeli ortaya çıkıyor.

⁹¹ As has been successfully done on Cyprus: Gabrieli et al., 'Post-Roman Cyprus', 791-801.